

Margarida Bassols, *El llenguatge dels polítics. Anàlisi del cas català*, Vic, Eumo Editorial, 2007, 224 p.

Si Margarida Bassols fos autora de ficció, la crítica tractaria el seu últim llibre amb un gran respecte. Parlaria de «talent renovat», d'«energia enorme», de «gran capacitat per a escriure amb una prosa neta i eficaç», però també de «la bellesa de les coses ben fetes que saben adequar la seva forma a la seva funció». Més o menys com ha fet amb *Mil cretins*, de Quim Monzó. I la crítica no s'equivocaria, perquè en la lingüista de Barcelona, que és des de fa anys una de les primeres espases de la pragmàtica, conviuen dues virtuts que permeten referir-se a la seva producció amb els mateixos sintagmes: la primera virtut és la bona experiència demostrada en la divulgació científica; la segona, l'expertesa a transmetre-la.

La primera virtut em porta a subratllar un detall de la producció bibliogràfica de Bassols que es relaciona amb la col·lecció *Llengua i text*, d'Eumo Editorial, en què precisament s'ha publicat el seu últim llibre i desè de la col·lecció. L'any 1996 Margarida Bassols i Anna M. Torrent van iniciar el catàleg amb *Models textuals*. Cinc anys més tard va aparèixer *Les claus de la pragmàtica*: era el número 5 i el signava Margarida Bassols. El número 10 és *El llenguatge dels polítics* i confirma que Eumo ha trobat en aquesta autora un filó de «llengua» i «text», capaç de presentar les seqüències textuals d'Adam, la teoria dels actes de parla d'Austin i també la força persuasiva del discurs polític «amb una prosa neta i eficaç». Aquest tret, no gaire present en els textos acadèmics, s'adiu amb la segona virtut de saber transmetre els resultats de la recerca a un públic culte, no necessàriament especialista. Com intentaré fer veure tot seguit a propòsit del llibre del llenguatge dels polítics, són sobretot tres els recursos que l'autora

utilitza amb expertesa: la coherència estructural, el pes i la transició de la informació i l'exemplificació constant.

El contingut i la distribució dels set capítols del llibre en testimonien la coherència estructural. El primer caracteritza la comunicació política en l'àmbit del llenguatge i la ideologia. El segon i el tercer fan un recorregut històric per la retòrica política. El quart se centra en el discurs propagandístic, sense deixar-hi la veta històrica, amb la presentació de l'eslògan i el pamflet com a recursos bàsics. El cinquè aborda el màrqueting polític i l'evolució de les campanyes. Els dos últims capítols analitzen textos polítics concrets, orals com l'entrevista i el debat radiofònic, i escrits com el discurs parlamentari, el cartell propagandístic i les cartes personals. Per tant, el marc general permet l'aportació teòrica i comprèn la visió històrica; el marc particular recolza en les accions de la propaganda i el màrqueting, i el marc pràctic analitza textos concrets, sobretot del «cas català». Un altre ordre seria possible a risc de perdre coherència.

També en cada capítol hi ha una estructura sòlida. Així, per exemple, unes quantes consideracions entorn dels elements propagandístics precedeixen la caracterització de l'eslògan. Després s'ensenyen recursos retòrics i estilístics que el lector reconeix de prop: des del «Fem i farem» de CiU fins al «Parlant la gent s'entén» d'ERC o el «Vota descaradament» d'ICV. A continuació es classifiquen els enunciats segons el tipus d'emissor. En aquest sentit, la tipologia dels eslògans hauria de ser, amb preferència, un subapartat dels eslògans i no dels recursos propagandístics.

El pes i la transició de la informació és un altre recurs d'èxit en mans de l'autora. Em fixaré només en algunes dades del recorregut històric. Aristòtil hi té més pes que Sòcrates i que Plató; Ciceró n'hi té més que sant Agustí. Maquiavel, al seu torn, hi és tractat amb una sàvia mesura que Bassols sap traslladar a la política del segle xx abocant-se a la traïció a la paraula donada. I ho fa avalada per la veu d'altres experts que no enfarfeguen el text, ni en Maquiavel ni en cap altre cas, perquè o bé se citen de manera indirecta, o bé es reserven determinats comentaris, sempre breus, a les notes a peu de pàgina, o bé la disposició tipogràfica de les citacions no trenca el fil del text. Al contrari. Quan és Bassols qui parla es nota el «talent renovador» amb què he començat la ressenya. «Un polític realista mai no diu tot el que creu, menteix normalment per omissió. Però si, a més, és un gran traïdor mai no menteix sense bons motius». Això porta l'autora a dir que «en política “només l'hàbit fa el monjo” i que «les coses no són com són sinó com semblen». Són poc rellevants els escassos errors del text. Ho són perquè es tracta de dades menors. Per exemple: Marc Fabi Quintilià, autor de l'*Institutio oratoria*, no va viure entre el 36 i el 96 abans de Crist sinó després de Crist. En tot cas, l'esforç de compilació d'informació fa arraconar alguns aspectes, per exemple en la *Retòrica* d'Aristòtil, que ajudarien a reforçar les bases del discurs

persuasiu: les proves tècniques i atècniques de la *inventio* o l'anàlisi dels components no verbals de l'*actio*.

L'exemplificació constant, del «cas català» però també més enllà, serveix per a retenir l'interès del lector ja des de la introducció mateix. Abans que l'autora expliqui què pretén i què no pretén el llibre, explica una anècdota prou divertida d'Anníbal i Formió que funciona com a exordi brillant. Els exemples abasten èpoques i escenaris ben diferents: del *Mein Kampf* a les frases de Fidel Castro, de les campanyes de la UCD espanyola a les eleccions russes, de la dictadura italiana a la democràcia nord-americana. La mirada analítica de l'autora al programa del PPC en les eleccions municipals de l'Ajuntament de Barcelona, el 1999, fa veure l'alternança de llengües (i el predomini de temes) propis d'aquesta formació. Sabem que l'animal metafòric de Nietzsche és també un animal polític, i per això agrada de trobar-hi tants exemples que ho il·lustren.

La culminació de l'exemplificació arriba als dos últims capítols, on es fa pròpiament l'«anàlisi del cas català». Destaco l'entrevista televisiva al candidat per Esquerra Republicana de Catalunya, Josep-Lluís Carod-Rovira, a la presidència de la Generalitat (2003) a càrrec de la periodista Mònica Terribas. Bassols hi fa veure l'espontaneïtat de la conversa, la col·loquialització del llenguatge i la gran força persuasiva de l'intercanvi verbal. També s'analitza el debat televisiu de les eleccions catalanes d'aquell mateix any, amb els cinc contrincants a l'arena mediàtica, així com el primer discurs en català de la democràcia davant del Senat espanyol a càrrec de Jordi Pujol (1994). El treball de Bassols dona moltes pistes per a respondre aquella pregunta que es feia Miquel Porta Perales (*El Temps*, 494), ja fa temps, en relació amb els nostres polítics: « Per què els hem de creure parlant tan malament com parlen? »

El dia de la presentació oficial d'*El llenguatge dels polítics*, que va tenir lloc a la Universitat Autònoma de Barcelona i que va conduir amb lucidesa Gabriel Colomé, director del Centre d'Estudis d'Opinió, es va crear un clima d'opinió favorable a l'excel·lència d'aquesta obra. La lectura atenta no fa sinó confirmar l'opinió com a reputació. És un gran llibre que hauria d'interessar els ciutadans actius.

DAVID PALOMA
Universitat Autònoma de Barcelona

Núria Alturo *et al.* (eds.): *L'argumentació*, PPU, Barcelona, 2006, 232 pp.

El llibre editat per Núria Alturo, Josep Besa, Òscar Bladas i Neus Nogué està constituït per una sèrie d'articles de diversa temàtica i orientació teòrica sobre l'argumentació. El llibre recull algunes aportacions al Tretzè Col·loqui Lingüístic de la Universitat de Barcelona (14 de novembre de 2005) i a la XI Jornada sobre la Variació Lingüística (8 de juny de 2006).

L'argumentació és una part de la retòrica clàssica que durant anys va caure en l'oblit, però que a mitjan segle *xx* va revifar al recés de la *nouvelle rhétorique* de Perelman i Olbrechts-Tyteca, provinent de l'àmbit de la filosofia, i en l'actualitat hi ha diverses teories d'orientació lingüística, concretament des de la pragmàtica, que se n'han ocupat, en especial la teoria de l'argumentació en la llengua d'Anscombe i Ducrot.

Els treballs que procedeixen del Tretzè Col·loqui Lingüístic de la Universitat de Barcelona són els de Xavier Laborda, Pompeu Casanovas i Margarida Bassols.

L'article de Xavier Laborda «Argumentació i retòrica, una descoberta formal i ideològica» parteix d'una interpretació històrica que se centra, d'una banda, en els principis de la fundació de l'argumentació com a part de la retòrica tradicional; de l'altra, en algunes realitzacions recents, com a prova de la modernitat de la retòrica i com a al·licient per a noves contribucions. Laborda defineix la retòrica com l'art de raonar, l'art de persuadir l'auditori en un entorn públic i d'aconsellar els interlocutors d'un entorn social o privat. En el naixement de la retòrica hi ha una descoberta formal i una descoberta ideològica. En primer lloc, es descobreix la prosa com a gènere discursiu. En segon lloc, es descobreixen les causes o principis de la demostració, i amb aquesta finalitat la retòrica estableix els tres gèneres discursius: del fòrum o judicial, del parlament o deliberatiu i de l'espectacle o epidíctic. La descoberta ideològica de la retòrica és indèstriable de l'esperit democràtic de la *polis* grega. La retòrica, com a expressió de la llibertat de la paraula, s'oposa a l'exercici autoritari del poder, i és una part fonamental de la *paideia*, l'educació. En aquesta descoberta ideològica de la retòrica van exercir un paper fonamental els sofistes, intel·lectuals i professors, que van despertar gran expectació per la novetat dels seus ensenyaments, si bé van incitar l'hostilitat dels seus detractors. Quant a l'actualitat de la retòrica, Laborda planteja algunes nocions de la retòrica com a teoria, des de la perspectiva de la pragmàtica, i estableix una sèrie de principis: el situacional (adequació al context), el processal (parlar és seguir l'ordre d'un procés) i provatori (estipula les principals causes persuasives que indueixen l'interlocutor a creure o fer alguna cosa). A més d'aquesta retòrica pública, hi ha una retòrica interpersonal, que s'ha estudiat des de l'anàlisi de la conversa.

L'article de Pompeu Casanovas, «L'argumentació en dret: pressupòsits pragmàtics i cognitius per a la construcció de sistemes intel·ligents» se centra en el dret, l'argumentació i la intel·ligència artificial. El corpus de partença són alguns dels exemples obtinguts en el treball de camp del GRES (Grup d'Estudis Sociojurídics, dut a terme a la Universitat Autònoma de Barcelona). Casanovas argumenta la seva posició sobre la retòrica i el dret des de tres punts de vista: històric, contextual i inferencial. En l'apartat dedicat al punt de vista contextual, fa veure com es donen diverses situacions en els processos judicials en què hi asimetries entre els sistemes judicials de l'estat i els de la persona encausada, les quals dificulten la tasca dels jutges. Quant al punt de vista inferencial, fa veure que les inferències que es produeixen en situacions reals no són sempre expressables en implicacions lògiques. En la resta de l'article explica l'iFAQ JURISERVICE, que és una eina d'intel·ligència artificial que no raona per ella mateixa sinó que facilita, assisteix i s'integra en el raonament del jutge.

Margarida Bassols és autora de l'article «Qui s'està de defensar la seva opinió? Argumentació i pragmàtica», que pretén donar una visió panoràmica de les principals aportacions que ha fet la pragmàtica a l'estudi de l'argumentació. Entén per argumentació l'acció humana executada amb el llenguatge que té com a objectiu la defensa o la refutació d'una opinió. L'enfocament pragmàtic de l'argumentació treballa amb accions més que amb idees, fets, conceptes, figures retòriques, etc. L'acte argumentatiu és un procés expressable (fa servir enunciats lingüístics), funcional (té una força il·locutiva i un efecte perlocutiü concret), social (es duu a terme tenint en compte els altres interlocutors) i dialèctic (es construeix amb els altres parlants i es tracta de fer i refer les opinions interrelacionades dins d'una discussió amb la intenció de resoldre les diferències). Bassols caracteritza l'acte de parla argumentatiu, d'acord amb la teoria dels actes de parla d'Austin i Searle, i aplica també el principi cooperatiu de Grice i les màximes que en deriven, la qual cosa li permet plantejar els principis comunicatius de la pragmadialèctica. Estudia, a més, les etapes de l'argumentació, en cadascuna de les quals es manifesten uns determinats tipus d'actes de parla, segons la tipologia dels actes de parla de Searle (acte de parla assertiu, compromissori, directiu, etc.). A més a més, hi ha una sèrie de regles dels argumentadors raonables (regla de llibertat, regla d'obligatorietat de la defensa, regla de punt de vista, regla de pertinència, etc.). El fet que es contravinguin aquestes regles determina l'existència de les fal·làcies, que s'entenen com a moviments argumentatius erronis. Bassols analitza diversos tipus de fal·làcies i en posa exemples provinents de l'àmbit de la discussió política. En la resta de l'article s'estudien altres conceptes i principis pragmàtics en relació amb l'argumentació, com ara la pertinència i la implícitesa.

Els articles que procedeixen de l'XI Jornada sobre la Variació Lingüística són els de Vicent Salvador, l'article signat per Josep Besa, Núria Alturo, Monserrat Adam i Josefina Carrera, el d'Amadeu Viana, el de Patricia Wilches, el d'Estrella Montolí i,

finalment, el signat per Anna Cros, Margarida Bassols, Ibis Álvarez, Carles Monereo i Guillem Sala.

L'article de Vicent Salvador, «Argumentació i estructures lingüístiques», analitza l'orientació argumentativa de diverses estructures lingüístiques. El fonament teòric de la seva anàlisi són la teoria de l'argumentació en la llengua d'Anscombe i Ducrot, i d'altres aportacions, com ara l'anàlisi del discurs o la lingüística cognitiva. En primer lloc, analitza l'anàfora, que és una categoria mixta en diversos sentits: pot situar-se en l'àmbit oracional o en el textual o discursiu, opera amb classes de paraules diferents (noms, pronoms, etc.) i té una llarga tradició com a figura retòrica. En segon lloc, analitza les nominalitzacions semàntiques (vg. *pluja* com a nominalització del verb *ploure*), que impliquen un grau major d'abstracció en relació amb els verbs d'origen, cosa que denota una evolució en les llengües que han anat incorporant aquestes formes lingüístiques. Les nominalitzacions impliquen una capacitat d'entificació que constitueix un vector argumentatiu de primer ordre. Per exemple, la categorització dels actes verbals que contenen permet a les nominalitzacions de vehicular valoracions (vg. *amonestació*, *refutació*, *excusa*, etc.). En tercer lloc, les peces lèxiques d'una llengua solen dur un punt de vista associat, ja sia positiu, és a dir, eufòric (*acurat*, *intel·ligent*), ja sia negatiu, és a dir, disfòric (*amiguisme*, *encolomar*, *xafogor*). Aquest punt de vista incorporat fa que els mots s'emprin amb una determinada orientació argumentativa. Des d'aquesta perspectiva, Salvador analitza amb detall les diferències que es donen en els significats i l'orientació pragmàtica dels mots *risc* i *perill*. En quart lloc, aquests punts de vista positius o negatius s'associen també a unitats fraseològiques de base metafòrica, d'acord amb l'origen i l'evolució històrica que han experimentat, com ara el cas de *mans netes*. Finalment, Salvador analitza el fenomen de la concessió, com una estratègia retòrica que expressa els diversos matisos del contrast semàntic o pragmàtic, de manera que es modulen diverses menes de contraargumentació en el discurs. A aquesta estratègia retòrica s'associen diverses estructures lingüístiques en cada llengua, convencionalitzades i gramaticalitzades (aplecs com ara *tot i que*, *a despit de*, *si bé*).

Josep Besa, Núria Alturo, Monserrat Adam i Josefina Carrera són els autors de l'article «Les relacions de coherència en els textos argumentatius». L'article s'encabeix en l'àmbit de recerca del desenvolupament del repertori lingüístic en persones adultes alfabetitzades i vol mostrar una investigació en curs en què es pretén observar la correlació entre la variable temps i la qualitat del text, d'un costat, i de l'altra, les relacions de coherència que es manifesten en els textos argumentatius escrits d'estudiants universitaris. Els fonaments de la recerca són, d'una banda, els estudis sobre els canvis en les habilitats d'expressió escrita, particularment en persones adultes. Es parteix de 9 indicadors representatius de l'increment de la maduresa dels textos dels estudiants (llargària mitjana de l'oració en nombre de mots, llargària mitjana de l'oració subordinada en nombre de mots, la valoració global, etc.). D'una altra banda, es té en

compte la tipologia de les relacions de coherència que proposa Kehler (semblança, causa-efecte, contigüitat). A partir del corpus, que són 6 textos argumentatius de tres estudiants a partir dels quals es pretén avaluar el desenvolupament de l'expressió escrita d'aquests, els autors analitzen els resultats. En primer lloc, pel que fa a la relació entre la valoració global del text i el percentatge de mots a la conclusió i, en segon lloc, pel que fa a la relació entre la valoració global del text i les relacions de coherència que s'hi manifesten.

L'article d'Amadeu Viana «Humor i argumentació en la conversa ordinària: una aproximació» parteix de dos pressupòsits inicials. D'un costat, l'argumentació s'empra quan es vol aconseguir un determinat fi. De l'altre, l'humor comporta un canvi pragmàtic, un gir cap a la *non bona fide communication*, on els pressupòsits habituals de veracitat i confiança es veuen alterats. A l'hora d'analitzar l'ús argumentatiu de l'humor en la conversa quotidiana defineix la intervenció còmica conversacional, que és la unitat mínima d'anàlisi. Viana posa les bases de la seva investigació analitzant l'humor i l'argumentació en la conversa i després passa a l'anàlisi concreta i detallada de casos reals de fragments conversacionals, on es fan veure les diverses estratègies de l'humor emprat amb fins argumentatius, de manera que la implicació entre humor i argumentació és creixent en cadascun dels casos estudiats.

El treball de Patricia Wilches, «Tipología de argumentos para los discursos de ciencia», investiga els tipus d'arguments que es fan servir en el discurs acadèmic científic i en el discurs de divulgació científic periodístic, en relació amb un tema especialment conflictiu com és el de les patents científiques. El mètode que fa servir en la seva investigació té tres fases: en primer lloc, demarcar l'estructura argumentativa (introducció, desenvolupament i conclusió del discurs); en segon lloc, la identificació de les categories lingüísticodiscursives que donen compte de l'argumentació, concretament els marcadors del discurs i els modalitzadors; en tercer lloc, l'establiment de la tipologia dels arguments, que consta de quatre classes: arguments simptomàtics, arguments instrumentals, arguments per analogia i arguments implícits. Els resultats de l'anàlisi destaquen, fonamentalment, la presència d'arguments inferencials en tots dos discursos, si bé en el discurs acadèmic les inferències tendeixen a ser explícites, mentre que en el divulgatiu són més freqüents les implícites. El tipus d'argument més emprats en el discurs divulgatiu és el simptomàtic, perquè el divulgador pretén presentar el tema d'actualitat de manera general per poder fomentar una opinió crítica i una adhesió ideològica. El tipus més emprat en el discurs acadèmic són els arguments instrumentals.

Estrella Montolío es autora de l'article «Estrategias argumentativas en las corporaciones. El caso de la Oficina del Defensor del Cliente», en què estudia els processos argumentatius emprats per l'Oficina del Defensor del Cliente de l'empresa

ENDESA. En els textos emesos per aquesta oficina s'empren diversos mecanismes lingüístics i textuais destinats a una demostració ostensiva de l'objectivitat de l'emissor i, per tant, constitueixen la tàctica textual bàsica en la construcció de la imatge de l'emissor i en la legitimació d'aquest. A més, en aquests textos, s'observa una barreja de gèneres, bàsicament s'hi troba l'esquelet macroestructural d'un gènere característic de l'àmbit jurídic, però en un document destinat a mitjançar en l'àmbit comercial. Els textos que analitza Montolíó són resolucions a queixes dels consumidors d'ENDESA, que és un gènere semblant a les sentències del discurs judicial, i analitza les diverses estratègies argumentatives: l'ús de segments de caràcter evidencial, el recurs a la citació directa i la desfocalització referencial. Com a conclusió, les característiques lingüístiques, textuais i comunicatives més rellevants de les resolucions elaborades pel Defensor són, en primer lloc, la construcció ostensiva de l'objectivitat de l'emissor; en segon lloc, l'ús d'una estratègia de raonament argumentatiu com a base del dictamen i, finalment, l'aplicació d'estratègies de cortesia.

Anna Cros, Margarida Bassols, Ibis Álvarez, Carles Moreneo i Guillem Sala signen l'article «Gestió universitària: estils discursius i representacions identitàries». En el seu treball parteixen de dos extrems en els estils de gestió universitària, l'estil col·legial i l'estil managerial. El fet d'exercir una funció directiva implica utilitzar un discurs que té una orientació argumentativa molt important, ja que contínuament es pretén convèncer i fer actuar en un determinat sentit. El corpus de la investigació són dues entrevistes representatives de l'estil col·legial i l'estil managerial. En concret, s'atén a les estratègies de modalització del discurs, que són la modalització positiva o negativa (expressions que manifesten un judici de valor), la gradació epistèmica (grau de certesa i grau en què l'enunciador es responsabilitza del que diu) i la representació de l'altre (en quina mesura s'incorporen les veus d'altres enunciadors en el propi discurs). Aquestes estratègies confirmen la hipòtesi de dos models de gestió universitària ben diferents, el managerial i el col·legial, pel que fa a la motivació, la concepció i l'autoimatge. Per exemple, quant a la concepció de la tasca gestora, el discurs managerial es mostra com més continuista, amb poca assumpció de riscos i menys conscient de la dificultat; en canvi, el discurs col·legial és més rupturista, assumeix més riscos i té una major consciència de la dificultat.

El volum que ressenyem presenta una visió multidisciplinària de l'argumentació, tant pels temes tractats com per les eines metodològiques i teòriques que es troben en la base dels diversos treballs. A més, presenta una mostra representativa dels estudis que s'estan duent a terme en l'actualitat sobre l'argumentació. Tanmateix, es troba a faltar un capítol introductori en què s'esbossessin els principals fonaments teòrics de l'argumentació, així com les principals escoles lingüístiques que s'han ocupat en els darrers decennis d'aquest fenomen. Igualment, tot i que els temes tractats tenen un

gran interès, el volum presenta un problema freqüent en els volums miscel·lanis, sobretot quan constitueixen la publicació de ponències exposades encontres científics: els diferents temes tractats, en ser tan variats, donen una perspectiva de la importància que té l'argumentació en textos pertanyents a gèneres o estils ben diferents, però, en canvi, es troben a faltar estudis sobre gèneres textuals on l'argumentació té una importància òbvia i cabdal, com ara en determinats textos mediàtics, per exemple, el discurs informatiu o publicitari.

PELEGRÍ SANCHO CREMADES
Universitat de València

Juan M. Ribera Llopis, *Projecció i recepció hispanes de Caterina Albert i Paradís, Víctor Català, i de la seva obra*, L'Escala/Girona 2007, Ajuntament de l'Escala/CCG Edicions, 342 pp.

Com a resultat del projecte d'investigació mereixedor de la III Beca d'Hivern Víctor Català (2005), el present treball de Juan M. Ribera Llopis, docent de Llengua i Literatura Catalanes a la Universidad Complutense de Madrid, omple un buit considerable pel que fa a l'estudi de l'obra de Víctor Català. Des d'una perspectiva comparatista i de recepció literària, l'autor es recolza en el fons documental conservat a la Casa Museu de l'Escala i en una ben assimilada xarxa de lectures crítiques amb l'objectiu d'estudiar, al llarg de seixanta anys de producció literària (amb el parèntesi forçós de la Guerra Civil), les traduccions castellanes de l'obra de Caterina Albert i Paradís amb la identificació dels seus traductors i la projecció de l'autora en l'àmbit cultural i literari hispànic.

Per a dur endavant aquesta empresa, Ribera Llopis juga a tres bandes i empra com a fonts bàsiques del treball, d'una part, l'epistolari conservat; d'una altra, les traduccions i autotraduccions existents (sobretot de la narrativa victor catalanesca) pendents encara d'estudi; i també la crítica coetània que dedicà pàgines en diferents publicacions en llengua castellana a l'autora de l'Escala. Aquest triple eix conductor forneix un recorregut convergent per la trajectòria literària i biogràfica de l'autora amb l'objectiu d'il·lustrar les relacions culturals castellanocatalanes que ens informen d'un context adient a la recepció dels escrits de l'autora que s'amagava «al cap i a la fi, inútilment» sota el pseudònim de Víctor Català.

El mateix Ribera Llopis, en la «Introducció» del seu estudi, gosa de qualificar com a «metodològicament vell» o «anacrònic» el treball que presenta en aquest volum; però, com ell matisa, és ben necessari, perquè encara resten a observar moltes relacions entre les diferents literatures peninsulars i entre diferents autors de distinta volada. Com el mateix Ribera Llopis esmenta, «el mapa de les relacions –els intercanvis i les omissions, els encontres i els desencontres, les coincidències i els contrastos– entre les literatures de la península ibèrica és el d’una xarxa a mig fer» i bona cosa de documentació resta encara per revisar al respecte. Amb la voluntat de «comprendre la comunicació interliterària com a intercanvi profitós», aquest treball ve a assumir un cas ben important, que fins ara estava mancat d’aquesta mena de plantejament diacrònic. La present investigació evidencia les vicissituds d’un diàleg cultural que permet detectar una infraestructura literària que facilita la circulació pluridireccional d’autors i textos de les diverses literatures peninsulars. Un diàleg centrat en la figura de Víctor Català i que no deixa de banda, tanmateix, els condicionaments històrics i la problemàtica intercultural de la concepció literària.

El cos de l’estudi s’estructura en quatre parts. En la primera part del llibre, «Els límits d’un encontre cultural i els seus protagonistes», l’autor s’esmerça a dibuixar quines són les fronteres culturals –interlingüístiques, supranacionals– que l’obra de Caterina Albert creua (i la manera com les creua) per tal de projectar-se més enllà de la literatura feta en català. Ribera Llopis posa de manifest l’existència d’un espectre cultural propici al reencontre castellanocatalà, no exempt de problemes i contradiccions. Part de la correspondència que l’autora de *Solitud* manté amb figures com José Ignacio de Urbina així ho confirma. Urbina, per exemple, vol emmarcar l’obra de l’autora des d’un missatge que, tot i conciliador, peca del regionalisme hispànic més paternalista. L’escriptora topa, tanmateix, amb personalitats que són més properes a l’esperit d’entesa catalanòfila que ella promulga i prefereix, i les cartes d’Emilia Pardo Bazán o les d’Azorín en són una bona mostra. Podem observar, així, com la complicitat entre autors i pàtries facilita el diàleg cultural i confirma «un viejo convencimiento: el convencimiento de que sólo la necedad y la ignorancia se interponen y enturbian las buenas relaciones entre catalanes y no catalanes de España: pues en cuanto tenemos la suerte de dar con personas verdaderamente inteligentes y cultivadas, la buena armonía, la franca cordialidad surgen espontáneamente», com escriurà Víctor Català el 1944 tot dirigint-se a Maximiano García Venero.

Aquesta primera part –així com ho serà també la segona– esdevé d’una polifonia enriquidora, ja que és precisament a través de les veus pròpies recollides en les epístoles que Ribera Llopis ha seleccionat que tenim notícia de les relacions de l’autora empordanesa amb d’altres escriptors de la península, així com dels afers que implica la difusió literària de la seua obra en l’horitzó literari castellà. Pel que fa a aquests

contactes amb la intel·lectualitat hispana i hispanista, tanmateix, i com el mateix Ribera afirma, «la flexibilitat lingüística i cultural de Caterina Albert i Paradís (...) no la portà a situacions d'incertesa o sospitosament relliscoses amb la llengua i les lletres nadiues» i sabé refusar amb amabilitat i destresa algunes ofertes editorials que l'animaven a la redacció directa en castellà i amb les quals no combregava, com el cas de Concha Espina, aportat en l'estudi, on també se'n il·lustra –cap al final d'aquest capítol– sobre els informes censors de postguerra que tracten d'alguns llibres de Víctor Català i que podem trobar a l'Archivo General de la Administración (Alcalá de Henares). A tall d'exemple, pretenen ser salvaguardes de la moral algunes observacions que permeten la publicació de *Solitud* (1942) com a «novela de original argumento» i que pot «autorizarse con las tachaduras anotadas», supressions que fan referència al que es considerava irreverències contra els valors religiosos de la dictadura franquista, com també ocórrerà amb el relat «En Met de les Conques» de *Drames rurals* (1947). Un altre cas ben diferent és l'informe d'*Omrívoles* (1948), el qual va acompanyar d'una anotació tan alligadora com aquesta: «Cuentos populares con la moraleja propia de la gran escritora costumbrista Víctor Català, la Fernán Caballero catalana. Nada censurable».

En l'extensa segona part d'aquest treball, «Un diàleg epistolar entre lletraferits còmplices», Ribera Llopis descriu amb més detall l'allau de contingut de l'epistolari conservat a l'Escala, amb l'objectiu –aconseguit a bastament– de donar compte del ressò hispànic de les lletres catalanes durant el primer terç del nou-cents a través de la correspondència que Víctor Català manté amb admiradors, autors i intel·lectuals peninsulars i transatlàntics, com ara Emilia Pardo Bazán, Concha Espina, Felipe Cortines y Murube, Matilde Ras, Maximiano García Venero, Blanca de los Ríos, la traductora María Luz Morales, el català de Madrid José Mª Camprodón, Josep Aixalà, l'emigrat Domingo Brunet des d'Argentina o Francisco Cantó Blasco, lector coetani de *Solitud* des del Centro de Cultura Valenciana. Això ens permet apreciar la incidència de l'obra de l'autora més enllà de les fronteres catalanes i observar, com a símptoma, la inutilitat del pseudònim utilitzat davant d'una fama cada vegada major. Així, les lletres aplegades en aquesta part de l'estudi ens proporcionen en primera persona una sèrie de dades ben interessants sobre el contacte editorial o institucional de Caterina Albert; els intercanvis més còmplices de l'autora amb d'altres lletraferits pròxims a la seua sensibilitat i la seua ideologia literària i vital, fins arribar a una «germanor misteriosa» a l'hora de tractar qüestions femenines i feministes entre dones o a l'hora d'intercanviar unes paraules d'afecte (n'hi ha prou amb fer una ullada a alguna de les missives de Blanca de los Ríos o María Luz Morales); l'autora també s'adreçarà en llengua catalana a interlocutors no lingüísticament catalans però que, per origen o predisposició, poden entendre l'idioma, rebent a canvi mostres de sentiment i respecte;

rebrà també frases i comentaris elogiosos que són producte d'una lectura crítica o, com a mínim, atenta de la seua obra des d'altres contrades de la pell de brau; s'erigirà en ocasions com a consellera epistolar o serà considerada una genuïna *auctoritas* de les lletres catalanes; i haurà de tractar també qüestions relacionades amb el criteri de les traduccions en castellà dels seus títols.

És precisament d'això, de les traduccions al castellà de l'obra de Víctor Català, que tracta el capítol tercer d'aquesta recerca. Juan M. Ribera Llopis parteix del context de traduccions castellanques prèvies d'autors anteriors, com Jacint Verdaguer, Narcís Oller, Àngel Guimerà, Santiago Rusiñol o Raimon Casellas, entre d'altres, per a fer un catàleg de les traduccions, les autotraduccions i els relats originals en castellà que publicà l'autora de l'Escala abans i després de l'esclat bèl·lic del 36, classificats segons l'edició en volums, en publicacions periòdiques i en antologies generals. De més a més, aquest llistat ve acompanyat de la referència bibliogràfica corresponent a cada cas, la informació obtinguda sobre el traductor o traductora, la descripció del contingut –amb observacions sobre pròlegs i notes introductòries– i una garbellada minuciosa de la documentació epistolar que ens informa sobre cada edició en concret. Així, Ribera Llopis fa un repàs de la projecció hispànica de Caterina Albert des de *Vida trágica. Colección de cuentos* (1907) fins a l'edició a càrrec de A. Caballé de *La vida escrita por las mujeres, III. La pluma como espada. Del Romanticismo al Modernismo* (2004), on s'inclouen *La infanticida*, *Soledad* i *Cartas*, tot passant per l'aclamada *Soledad. Novela catalana* (1907), *La Enjuta* (1910), *Dramas Rurales. Novelas breves* (1921) i els seus relats a *Renacimiento*, *La Cataluñá. Revista Semanal, Estudio, La Esfera* o *El Sol*, entre d'altres publicacions en castellà. Observem, d'aquesta manera, que la recepció a les premses espanyoles es decantava sobretot per la narrativa breu i els contes, que arribaren a traduir-se gairebé immediatament després de la seua aparició en català.

Després d'un breu preàmbul en què el professor Ribera apunta, des de l'honestat d'investigadora, els articles, ressenyes i comentaris que –a pesar que s'esmenten en la correspondència de Caterina Albert amb d'altres contemporanis– no han sigut encara localitzats, el quart capítol del treball se centra en un repàs cronològic de la crítica literària hispànica que ha rajat tinta sobre la producció de Víctor Català. L'investigador fa un aplec dels comentaris crítics que rep l'obra de l'«aficionada» de l'Escala des de la ressenya de *Dramas rurales* per part de Ramon Domènec Perés a les pàgines de *La Lectura* (1903), el comentari d'Emilia Pardo Bazán des de *La Revue* (1903) amb traducció castellana en *Helios* (1904) o les pàgines que li dediquen Àngel Guerra i Blanca de los Ríos en *La Época* i *La Lectura*, respectivament (ambdós el 1905). Entre articles, ressenyes i monografies, Ribera Llopis examina fil per randa un panorama ben ampli de publicacions crítiques que serveixen, de més a més, per a contemplar com aquesta «projecció hispànica» va produir comentaris elogiosos sobre

l'obra de l'empordanesa també des de l'Havana, Xile i Buenos Aires, on l'autora gaudia de cert renom.

Juan M. Ribera Llopis restaura de manera rigorosa un mosaic que configura la imatge d'un intercanvi cultural dins del qual l'obra de Víctor Català té una importància que ara podem apreciar de manera molt més conscient. Un mosaic que esdevé d'una utilitat evident si el que volem és acostar-nos de manera documentada a un vessant de l'obra de Víctor Català fins ara mancat d'un estudi com aquest, un vessant com és la projecció literària i la consideració crítica que es van fer dels seus textos des d'una recepció hispana. Ribera Llopis restaura un mosaic tridimensional bastit a partir de la correspondència conservada, les traduccions analitzades i la crítica literària consultada. Un treball que l'autor tanca amb unes paraules de cloenda a manera de *Post Scriptum* on se'ns fa especial recordatori que la gran aportació del volum són, precisament, els documents trets a la llum per Ribera, allò que pot aportar una conclusió –sempre oberta– pel que fa a l'estudi que ací s'ha presentat. Segueix, per últim, un apèndix documental, amb una breu selecció representativa d'alguns materials esmentats al llarg de l'obra, com ara la carta de Víctor Català com a adhesió a l'homenatge ofert a Blanca de los Ríos (1924), la còpia manuscrita per la mateixa autora dels mots sobre la seua obra i signats per Emilia Pardo Bazán apareguts a *La Revue* (1903), el díptic de *Guía de ánimas* (1921) de Domingo Brunet amb text crític de Víctor Català, l'expedient de la censura per a la publicació de *Retablo* (Archivo General de la Administración), el qüestionari d'Eduardo Martín de la Cámara i de Luis García Rives dirigit a Víctor Català per a la composició del *Catálogo bio-bibliográfico de escritoras españolas de los siglos XIX y XX*, així com la carta de Caterina Albert a Francesc X. Garriga sobre la traducció castellana de *Solitud*, entre d'altres documents, que serveixen de colofó a un estudi que resulta polifònic i, malgrat això, ben articulat (i que no s'està d'utilitzar referències internes per a una major cohesió textual i investigadora).

En qualsevol cas, cal remarcar que el llibre de Ribera no solament ens aporta una sèrie de documentació i dades sobre Víctor Català de valor indubtable sinó que, de més a més, esdevé ara una eina imprescindible i un volum de consulta obligada per a futures aproximacions sobre l'autora empordanesa, i és sense dubte útil com a guia valuosa per a possibles exercicis ulteriors de traductologia. Es tracta, en definitiva, de fer llum sobre un diàleg interliterari que completa la visió que podem tindre sobre la producció de l'autora de l'Escala, i fer –com a perfet Ribera Llopis– un mosaic cada vegada més exacte «en el qual centelleja, amb veu pròpia i també en castellà, la figura de Caterina Albert i Paradís».

JERÓNIMO MÉNDEZ
Universitat de València

Laia Climent (ed.), *Anàlisi crítica del discurs. Mitjans de comunicació i llengua*, Alacant, IIFV, 130 p.

Laia Climent signa, com a editora, l'últim volum de la col·lecció «Symposia Philologica», de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana. El títol del llibre no ofereix ressonàncies acadèmiques de menor volada que el de la col·lecció: *Anàlisi crítica del discurs. Mitjans de comunicació i llengua*. Fet i fet, els textos que s'hi apleguen –una desena, si comptem el pròleg introductori de la mateixa Laia Climent– tenen l'origen en el I Congrés Internacional d'Anàlisi Crítica del Discurs que va tenir lloc a València al maig de 2004. L'estratègia, ben habitual en les instàncies universitàries, és la que fins ara caracteritza la «Symposia Philologica»: l'edició de monogràfics a partir de les aportacions fetes en congressos, col·loquis, seminaris, simposis, etc. Es tracta, en qualsevol cas, d'una operació profitosa, plena de sentit, que concreta i fixa els continguts gestionats en una trobada científica. Al final, seguint l'argot universitari, «és això el que *queda*»: un llibre que fa accessible, per al conjunt de la comunitat científica –per al conjunt dels curiosos en la matèria– el resultat de les exposicions, els debats i les reflexions.

Però fóra injust ubicar el llibre editat per Laia Climent en l'apartat de les monografies academicistes on tendim a classificar les actes dels congressos. Perquè l'actualitat de les premisses epistemològiques que confegeixen un sentit homogeni al recull (l'anàlisi crítica del discurs, tal com sosté l'editora, es troba a hores d'ara «en plena efervescència metodològica») hi sembla competir amb la no menys rabiosa actualitat dels discursos *críticament analitzats* en les respectives aportacions. I aquesta doble *actualitat* –en les perspectives, en els temes– dota el producte global d'un atractiu capaç de satisfer no solament els paladars especialitzats, sinó també els d'un públic general, amb sensibilitats mínimes respecte de les convulsions ideològiques que els mitjans de comunicació incentiven. Així, per exemple, deixant de costat l'aparat crític i la parafernàlia erudicista, un lector mitjà podrà sentir-se seduït, en aquest llibre, per reflexions lúcides sobre la manipulació de les llengües amb finalitats mercantils, sobre les ideologies més o menys velades que ens inculquen les cadenes televisives i els periòdics, sobre el secessionisme lingüístic que fomenta el BOE, sobre l'argot com a *antillenguatge* o sobre els filtres i les restriccions (sovint inadvertides i perverses) amb què les societats dominants ofeguen la veu de les minories ètniques.

Fet i fet, sense excepcions –sense excepcions remarcables–, la totalitat dels articles recollits en aquest volum contribueixen, en una mesura o una altra, a estimular el pensament crític del lector davant el complex món dels mitjans de comunicació. Són, per dir-ho així, fiblons per a la meditació. Abillades per a l'ocasió amb els convencionals vestits de festa –l'elegància d'una sumptuosa prosa acadèmica, les

randes i els complements d'un aparat crític luxós: la justificació i la documentació mudades de llarg—, les aportacions dels investigadors encerten a posar el dit sobre la nafra d'algunes qüestions ideològiques amb importància vital per a l'engranatge social.

Talia Bugel, en l'oportú davantal de «L'espanyol conquereix Brasil». L'expansió de l'espanyol a l'estranger: articles de la premsa espanyola —el treball que enceta l'antologia (p. 11-22)—, ens recorda, seguint Fairclough, que per a l'anàlisi crítica d'un discurs cal atendre tres nivells: *a*) la configuració lingüística del text; *b*) la relació entre els processos discursius (productius i interpretatius) i el text; i *c*) la interdependència entre els processos discursius i els processos socials. Posant l'èmfasi en la tercera d'aquestes dimensions, aquesta lingüista uruguaiana que viu al Brasil escruta un corpus de textos periodístics que, procedents del diari *El País*, tracten, entre agost de 1998 i octubre de 2001, la suposada acceptació i expansió de la llengua espanyola al país sud-americà. El contrast entre la informació que explícitament i implícitament suggereixen els titulars espanyols i la realitat empíricament constatable al Brasil posa en evidència quins interessos ideològics i econòmics inspiraven realment els textos.

Alejandro Raiter, per la seua part, es planteja en «Pressupòsits o recontextualització ideològica» (pp. 23-32) com tractar sistemàticament, en l'anàlisi crítica del discurs, això que podríem dir *les absències*: la informació no explicitada en el text, sovint tan —o més— reveladora d'ideologies i propòsits com la informació que efectivament s'hi considera. Per a il·lustrar la qüestió, aquest sociolingüista de Buenos Aires analitza críticament els textos que feien balanç, dos anys més tard (el 2003, amb motiu dels 20 anys de democràcia), de la crisi econòmica que —tots ho recordem— va esclatar a l'Argentina durant el Nadal de 2001. Tal anàlisi delata que, en aquest cas, «el valor ideològic d'allò omès és recontextualitzar els fets, reconstruir el passat i —per tant, construir un futur— cridar a no actuar».

En «Audiències, esfera pública i conflicte nacional: la reproducció social de la identitat nacional a través del consum dels mitjans de comunicació a Catalunya i el País Valencià» (pp. 33-42), David Llobet aporta un curiós estudi dels discursos que construeixen vuit famílies (quatre catalanes i quatre valencianes) sobre com perceben l'oferta de les respectives televisions autonòmiques (TV3 i Canal 9). El mateix autor reconeix, en la presentació del material, que els fonaments qualitius i no quantitius —vuit famílies, per més criteris que es tinguen en compte en la selecció, són del tot insuficients com a mostra significativa dels milions de televidents valencians i catalans— tenen, per descomptat, grans limitacions si del que es tracta és de donar compte de les sensibilitats globals de la societat. Tanmateix, els comentaris recollits i la corresponent anàlisi crítica revelen claus ben significatives de la diferència abismal que —intuïtivament, massa ho sabem— hi ha en la valoració i l'acceptació d'un canal autonòmic i l'altre per part de les corresponents audiències.

Quant a «Ser espanyol dues vegades al dia: identitat nacional, televisió i vida diària», l'aportació d'Àlvar Peris (p. 43-52), analitza –críticament, per descomptat– «com en les societats contemporànies la identitat nacional [...], homogènia culturalment i ètnica, està sent mantinguda i reforçada pel discurs televisiu». El gens anecdòtic protagonisme de la bandera espanyola durant l'entrevista que el president Aznar va mantenir amb l'astronauta Pedro Duque quan aquest es trobava a l'espai o la manera de reforçar el nacionalisme espanyol en els informatius (especialment en la informació esportiva) són dos dels referents concrets que habiliten Peris per a argumentar, sistemàticament (sobre la base de nocions com el *nacionalisme banal* de Billig o la *comunitat nacional televisiva* de Morley), quines estratègies discursives s'activen en la televisió per a aconseguir allò que tots –tots els qui no es mamen el dit– saben de sobres: que les cadenes estatals són l'instrument més poderós i eficient per a l'homogeneïtzació i l'espanyolització de les diverses cultures receptores. Igualment, Àlvar Peris, a partir dels telediaris analitzats, denuncia que en «la representació de l'alteritat» –element que considera rellevant per a l'estudi de les identitats nacionals– s'estableix adesiara una perversa vinculació del col·lectiu immigrant amb conceptes com *clandestinitat*, *marginalitat*, *delinqüència*, *fanatisme*, etc. I és que els immigrants hi «són vistos com aquells que, en general, “ens” creen problemes».

Llum Bracho i Anna Montesinos, de la Universitat Politècnica de València, orienten l'anàlisi crítica envers «La legitimació ideològica del secessionisme lingüístic català a través del BOE» (p. 53-60) i demostren, en l'article central del volum, que el despropòsit polític que suposa la doble traducció catalana del BOE –una versió per a Catalunya i les illes Balears, i una versió diferencial per al País Valencià– duu associat un despropòsit paral·lel en el terreny discursiu i estrictament lingüístic. Bracho i Montesinos, d'aquesta manera, posen al descobert l'existència, en aquestes traduccions, de calcs sintàctics, lèxics i ortotipogràfics que responen a factors ideològics i sociolingüístics.

L'altre treball redactat en col·laboració, el d'Adolf Piquer i Àlex Martín, tracta «Els argots: codis indesxifrables o discursos dissenyats» (p. 61-70). Aquests dos investigadors, que ara han tornat a cooperar en un llibre ben recomanable (*Catalana i criminal: la novel·la detectivesca del segle XX*, Documenta Balear, Palma, 2007), fan ací llum sobre com l'argot, que s'origina com un *antillenguatge*, acaba integrant-se en la llengua general: és imitat i redissenyat pels grups de poder, de manera que acaba neutralitzant-se. I és que l'apropiació dels discursos és, en la confusa marea dels mecanismes socioeconòmics, una de les operacions claus per a desarborar moviments contra el sistema i –dit més clarament– augmentar la venda de determinats productes.

L'apropiació dels discursos de la diferència és, precisament –tot i que en un altre sentit–, el motiu central per a l'article de Mercè Picornell, «Veus autèntiques, discursos

apropiats. Motlles testimoniais per a la representació política de la diferència» (p. 71-89). Aquest treball de Picornell indaga com se solen construir els discursos on, suposadament, s'expressa la veu dels *subalterns* o *exclusos*. I això, a partir de l'anàlisi crítica de llibres com *Biografía de un cimarrón*, de Miguel Barnet; *Me llamó Rigoberta Menchú y así me nació la conciencia*, d'Elisabeth Burgos; *Si me permiten hablar*, de Moema Viezzer; *Hasta no verte, Jesús mío*, d'Elena Poniatowska; o *La montaña es algo más que una intensa estepa verde*, d'Omar Cabezas. Entre les coincidències que Picornell constata en aquest tipus de discurs hi ha el control paratextual –les regulacions ideològiques que s'imposen des del pròleg, en les cobertes, etc.–, l'autoritat dels mediadors que redacten el text, la monologuització d'uns discursos originàriament conversacionals, la volguda representativitat (respecte de tot un col·lectiu) de la vida apropiada, l'autenticitat de l'oralitat subalterna (s'hi reivindica per al discurs la força i la bellesa d'uns recursos expressius orals no condicionats per les convencions literàries dominants, quan en realitat tal discurs respon a una elaboració posterior per part del mediador), etc. Les conclusions, així doncs, apunten al desdoblament d'un subjecte discursiu complex en dues persones o màscares, de manera que, en paraules de l'autora, «aquests tipus de discursos [...] aspiren a resoldre un silenci injust, però potser de vegades no fan més que omplir de paraules la incomoditat que ens pot causar aquest mateix silenci».

Patrick Heinrich, investigador de l'Institute of Modern Japanese Studies de Duisburg, tracta, per la seua part, «El debat sobre el futur del ryukyu en els anys 1940-1941» (pp. 89-104). Es tracta, com el títol explicita, d'una revisió dels discursos que es van generar en el marc d'un curiós –per lamentable– debat ideologicolingüístic que va tenir lloc a la prefectura d'Okinawa (Japó) sobre la conveniència o no d'orquestrar mesures d'eradicació per a les llengües pròpies de les illes Ryukyu: una qüestió que –com l'editora adverteix en el pròleg– serveix per a «demostrar la interrelació existent entre les ideologies lingüístiques i les relacions de poder i la manera com aquestes arriben a modificar les realitats lingüístiques».

Finalment, com a cloenda, John O'Reagan facilita un resum sobre les seues personals apreciacions del text com a objecte crític (TACO, segons les sigles en anglés): «El text com a objecte crític: teorització del procediment exegetèc en l'Anàlisi Crítica del Discurs» (pp. 105-125). En aquest document l'autor exposa les seues denses percepcions teòriques sobre l'anàlisi crítica del discurs, que tenen Halliday com a punt de partida i es desenvolupen considerant treballs com els de Foucault, Bakhtin, Pêcheux, Marx, Gramsci o Althusser, fins a arribar als tres pilars principals sobre els quals O'Reagan fa descansar la seua proposta teòrica: Teodor Adorno i la crítica immanent de l'objecte; Jacques Derrida i la deconstrucció; i Jürgen Habermas i l'ètica del discurs en l'esfera pública. Totes aquestes consideracions abstractes acaben

desembocant –feliçment, per al lector que percaça concrecions– en la proposta pràctica d’una molt didascàlica plantilla sobre com fer a l’aula comentaris crítics de text sobre la base d’interpretacions descriptives, representatives, socials i deconstructives.

Comptat i debatut, el volum, en el seu conjunt, ratifica moltes de les coses que ja sabíem (o podíem intuir) des del sentit comú: que la neutralitat ideològica és una quimera en la selva informativa que vivim; que la perversió, la parcialitat, la tergiversació i la tendenciositat –explícita o implícita, descarada o subtil– impregnen cada pàgina que llegim als periòdics, cada minut de ràdio o televisió que ens empassem. Tampoc no ens hem d’escarotar, per això: la manipulació de les voluntats per mitjà de la paraula pública és vella com la mateixa condició social de l’home. I cal tenir en compte, de més a més, que en el verí és on hi ha l’antídot. Que la millor arma contra la corrupció informativa és, precisament, més informació: el consum crític d’una informació que hem de saber ideologitzada. Joan Fuster, fa un bon grapat d’anys, ja apuntava, respecte de la televisió: «El mal no ve sempre dels “continguts”, que, esporàdicament, poden ser positius: ve de la nostra “obediència”. De la nostra falta d’esperit “crític”. Amb els ulls i les orelles «crítics», la televisió es pot convertir fins i tot en estimulant. I en última instància, hi descobrim de quin mal hem de morir, quan milions i milions de televidents, mentrestant, la miren sense precaucions». Són paraules que han guanyat sentit amb el pas del temps. I qui diu la televisió diu tota la resta de mitjans... Per això no són sobrers (ans al contrari, perquè no abunden, precisament, en la nostra àrea cultural) els llibres que, com aquest, són capaços d’objectivar i evidenciar els interessos ideològics que amaguen els discursos –alguns determinats discursos– dels mitjans de comunicació. I més encara si l’operació es fa amb el rigor i la metodologia que l’esperit científic invoca. Al capdavant, és això la cosa més d’agrair –i de més cotitzar– en el llibre de Laia Climent: la lingüística, investida de ciència (la raó, l’empirisme), prevenint contra la manipulació de les audiències i al servei de la llibertat.

JOAN BORJA I SANZ
Universitat d’Alacant

Vicenç Beltran, *Poesia, escriptura i societat: els camins de March*, Castelló / Barcelona, Fundació Germà Colón Domènech / Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 2006. 206 pp.

Vicenç Beltran es planteja en aquest llibre un problema fonamental de la filologia marquiana com és l’origen del corpus establert per Amadeu Pagès a partir del

testimoni de la tradició textual. El volum consta de quatre capítols –refosos a partir de quatre treballs precedents– i s’acompanya de quatre annexos que faciliten en gran manera la lectura. Els dos primers capítols (ÇLa cultura cortesanaÈ, pp. 13-19, i ÇEl plec poètic de Tarragona i el comte de PradesÈ, pp. 21-38) introdueixen la qüestió presentant l’espai social de la lírica medieval i il·lustrant la circulació habitual de la poesia en breus quaderns, com són ara els mss. BC 1744 i AHAT 193 (*olim* 60). Aquest darrer és objecte d’un estudi codicològic detallat que, a més de suggerir l’existència d’un cercle poètic vinculat al comte de Prades a mitjan s. xv, Çacredita la circulació de poesia en forma de plecs poètics al llarg del segle xv, i [È] demostra la funció primordial que aquests hagueren d’exercir en el procés de creació de la lírica cortesana i en la primera fase de la seva conservació i difusióÈ (p. 37). Els dos capítols següents són els que interessin directament el corpus poètic d’Ausiàs March i les primeres etapes de la seva difusió: mentre que el capítol tercer (ÇEl cançoner d’Ausiàs MarchÈ, pp. 39-90) planteja i argumenta les tesis centrals del volum, el quart (ÇA la Barcelona de 1450È, pp. 91-144) se centra en l’estudi dels cançoners *A* (*J*) i *I* (*K*), que testimonien l’etapa barcelonina més primerenca de la fortuna literària d’Ausiàs March.

Com és sabut, Amadeu Pagès (1912-1914) fou el primer de proposar que tota la tradició textual de l’obra de March remunta a un arquetip comú constituït per l’autor. Pagès arribà fins i tot a suggerir que la difusió compacta de l’obra no es produí sinó després de la mort de l’autor (3 de març de 1459), a partir d’aquells Çdos llibres en paper de forma de fulls desquernats ab coblesÈ que figuren en l’inventari pòstum dels seus béns. Un d’aquests llibres podria haver contingut els poemes i-cvii i haver donat origen a la majoria de testimonis que no arriben més enllà i que pertanyen al darrer terç del s. xv –tret de *K* (1542)–, mentre que la descendència del segon volum es trobaria només en els testimonis gairebé complets del segon terç del s. xvi (*BDE* i, en certa manera, també *G2*). La nova proposta de Beltran, fonamentada exclusivament en les dades de la codicologia, confirma l’ascendència comuna de tota la tradició textual i també argumenta a favor d’un origen autorial, mentre que es distancia de Pagès en dos punts cabdals. En primer lloc, limita als poemes i-c (menys l’esparsa lxxxvi) el contingut de l’arquetip comú (d’ara endavant en diré Arquetip I), alhora que per a la resta del corpus suggereix la possibilitat d’una constitució per sedimentació: ÇTots els manuscrits conserven les característiques d’un arquetip que incloïa les cent primeres composicions en un ordre molt semblant al que va reconstruir Pagès; a més, aquest manuscrit els hauria llegat una impaginació típica a tres octaves o dues dècimes per pàgina. La resta dels poemes podria haver estat difosa mitjançant quaderns solts, de la mateixa estructura formal, que es van anar soldant, ara i adés, a la fi dels manuscrits preexistentsÈ (p. 87). En segon lloc, Beltran rebutja la possibilitat d’una difusió pòstuma de l’Arquetip I i proposa de datar-lo cap a 1445 a València, on Ausiàs March i Joana Escorna havien establert llur residència el 1444 (p. 84).

L'argumentació de Beltran a propòsit de les dues modalitats de difusió que corresponen a l'Arquetip I (pp. 53-74) i a la resta del corpus (pp. 74-87) concerneix especialment els set cançoners que no transmeten la majoria dels poemes tardans: d'una banda, *FNK*; de l'altra, els cançoners miscel·lanis o saltuaris *AGIHL*. Beltran centra l'anàlisi en la relació que existeix entre l'ordre canònic de les poesies i l'estructura fascicular dels còdexs. Primer estudia els cançoners *FN* (pp. 55-57) i demostra que tots dos còdexs miraven de copiar llurs respectius antígrafs pàgina per pàgina, respectant-ne la distribució a tres octaves o dues dècimes per pàgina i una ordenació en la qual s'aprecia la tendència a constituir quaderns complets, aprofitant que una cançó estàndard ocupa un foli i que un quadern de tres bifolis agrupa generalment sis cançons. Si fos un criteri heretat de l'arquetip, això explicaria per què tan sovint els poemes breus apareixen abans o després de poemes llargs (p. 59). Beltran constata que les miscel·lànies *AHL* depenen d'un arquetip ordenat, com també el saltuari *G*, que analitza amb detall (pp. 62-71). En conclusió, formula la hipòtesi que el conjunt de la tradició marquiana davalla d'un arquetip comú que presentava si fa no fa la mateixa impaginació que *FN*; no obstant això, el mateix Beltran adverteix que una reconstrucció hipotètica de l'estructura fascicular de l'Arquetip I és «un exercici gratuït sense més dades o, si més no, sense unes fites fermes en diversos indrets del cançoner que ens permetin verificar periòdicament la validesa d'aquesta distribució» (pp. 59-60).

Beltran en situa el límit final de l'Arquetip I en el poema C perquè és el de numeració més alta que apareix en A i en la primera secció marquiana de H (p. 73), alhora que els poemes *xcviii*, *xcix* i C presenten una remarcable tonalitat conclusiva (pp. 73-74). Per altra banda, observa que els poemes *cii-cvii* no presenten «cap rastre d'ordenació conjunta i podem considerar-los el fruit d'addicions esporàdiques i no sistemàtiques, resultat d'operacions que difereixen a cada manuscrit i particulars de cadascun d'ells» (p. 73); per tant, proposa una transmissió separada dels grups *cii-ciii* (6 ff.), *civ-cv* (12 ff.) i *cvi-cvii* (12 ff.) (p. 85). Quant a la resta del corpus, els únics testimonis d'una transmissió en bloc són els cançoners quasi complets de mitjan s. *xvi* (*BDE*). Beltran també proposa en aquest cas una difusió per onades, però no descarta la possibilitat d'un antecedent comú que remunti a l'autor (p. 89), i fins i tot atribueix als dos únics poemes no estròfics (*cxxvii* i *cxxviii*) una evident funció conclusiva (pp. 52 i 78).

El model de difusió plantejat per Beltran és una hipòtesi raonable, si bé els arguments al·legats per a excloure de l'Arquetip I els poemes *cii-cvii* no són suficients per a descartar definitivament la hipòtesi de Pagès o una incorporació en bloc al corpus arquetípic. Caldria tenir més en compte la diversitat formal i temàtica dels poemes *cii-cvii* (*cii* és un poema amorós dins una sèrie de tema moral, mentre que *ciii* i *cvii* són dues cançons en un context de llargs poemes expositius), atès que aquesta heterogeneïtat

podria haver induït els compiladors a una o altra reordenació, i podria explicar les discrepàncies aparents entre els testimonis. D'altra banda, un ús discret i cautelós de l'ecclòtica hauria pogut contribuir a apuntalar la hipòtesi, com el mateix autor reconeix (p. 88)

De la responsabilitat i datació de l'arquetip, Beltran se n'ha ocupat en els dos primers apartats del capítol tercer. Després de resumir breument l'estat de la qüestió (pp. 39-47), argumenta que el cançoner restituït per Pagès reuneix algunes de les característiques pròpies d'un cançoner d'autor (pp. 47-53): (a) una «ordenació interna de caire cronològic» (p. 47); (b) «continuitat narrativa o discursiva dels textos» (p. 50), i (c) «transposició de determinats poemes amb funció prologal» i també conclusiva (p. 51); només hi manca (d) la «presència de rúbriques amb informacions que només l'autor o algú molt proper a ell podia conèixer» (p. 52). Sembla obvi, però, que aquests requisits no aporten tots el mateix grau de necessitat. Partidaris i detractors de la hipòtesi del cançoner d'autor han admès la funció prologal de la cançó i; però també la xxxix acomplí aquesta funció, no solament en els testimonis *Bbce* de mitjan s. XVI, sinó moltes dècades abans, segons testimonia un inventari de 1506 (Cabré & Turró 1995: 129). És clar, doncs, que l'anteposició d'un poema prologal no requereix la intervenció de l'autor. A més a més, si alguna d'aquestes cançons fou concebuda com a pròleg per l'autor, fou sens dubte la xxxix, que en té totes les característiques retòriques i que s'inspira literalment en poemes prologals de les *Tristia* d'Ovidi i en el proemi de la *Philosophiae consolatio* de Boeci. L'existència d'una estreta relació entre certs grups de poemes contigus també és admesa per tothom, però no pas l'existència d'un programa que abasti el conjunt del cançoner. No sembla, doncs, que aquests dos aspectes permetin de demostrar la tesi del cançoner d'autor. Atès que el cançoner marquà no presenta rúbriques circumstanciades, la qüestió de l'ordenació cronològica esdevé crucial. Beltran considera diverses propostes de datació relatives als poemes XIII (1427), XIV (1427?), XLII (a. 1449), LXXII (1435?), LXXX (1438?), CVII (a. 1446), CVIII (p. 1449?), CXXIIB (1457/1458) i els CXXIV-CXXVI (1455-1459), i també recorda els poemes en què March al·ludeix al final de la joventut (LXV, LXXI, LXXXIV) i a la vellesa (CXII, CXX, CXXIIIA/b, CXXVII, CXXVIII). Aquesta sèrie de dates es correspon rigorosament amb l'ordenació establerta per Pagès, i constitueix el principal argument a favor de la tesi del cançoner d'autor i d'una datació de l'Arquetip I anterior a CVII (a. 1446).

No obstant això, les objeccions que poden oposar-se a aquest argument són massa importants perquè se'n pugui extreure cap conclusió ferma. D'una banda, l'exclusió de la cançó CVII a mossèn Borra no és un *terminus ante quem* absolutament fiable, ja que encara no s'ha demostrat quin és el límit final de l'Arquetip I i, a més a més, l'exclusió podria obeir a altres raons. De l'altra, els poemes i-c ofereixen molt pocs agafadors cronològics, i força precaris: la datació del poema lxxii, en elogi del

Magnànim, és insegura, mentre que la proposta de datació dels poemes xiv i lxxx evidencia el problema de la cronologia interna. Com diu Beltran, en la cançó xiv, dedicada a «Llir entre cards», el poeta compta cinc anys d'espera dolorosa (vv. 17-19); assumint que aquesta cançó fos contemporània de la xiii, Ausiàs March hauria situat l'origen d'aquella història sentimental en el 1422. En l'esparsa lxxx el poeta invoca «Amor, Amor» per queixar-se que fa setze anys que el serveix infructuosament; Beltran la data, doncs, el 1438. Però aleshores no hauríem de passar per alt la cançó lv, també dedicada a «Llir entre cards», en què l'amant compta dos anys d'amor no declarat (v. 35), ni la cançó xlvi, en què l'amant declara el seu amor a «Llir entre cards» al·ludint a un altre d'immediatament anterior (vv. 1-8). Segons la lògica narrativa d'una autobiografia sentimental, sembla que les cançons xlvi i lv haurien de precedir la xiv. Finalment, el maldit xlii contra la vídua Montboí data sens dubte de la primavera de 1424, que Ausiàs March passà a Barcelona (Ryder 1992: 151-153), després que el 18 de març la seva mare hagués atorgat poders a Guerau de Gualba perquè gestionés el matrimoni d'Ausiàs amb les vídues barcelonines Desvall i Montboí (Chiner 1997: 331; Villalmanzo 1999: doc. 165).

Segurament podem afirmar que els poemes i-c daten de la joventut del poeta (c. 1424 - c. 1445). I, aprofitant les observacions de Ramírez Molas (1970: 213-219) a propòsit del predomini de la rima mixta entre i-lxii i de la rima homògena a partir del lxxvi, podríem distingir-hi dues fases successives, però no hermètiques, la primera presidida pels dos senyals femenins i la segona per les dues invocacions amoroses i els «Cants de mort». No obstant això, l'ordenació del cançoner marquès no descriu una successió cronològica prou rigorosa ni obeeix a un programa compilatiu prou acurat perquè puguem deduir-ne la responsabilitat de l'autor; més aviat al contrari, alimenta la sospita que l'ordenació del cançoner és en gran part el fruit d'un procés de sedimentació (Di Girolamo 1999: 50) amb un grau mínim d'elaboració, no atribuïble a l'autor.

Beltran vincula les seves hipòtesis amb la premissa que March fou un poeta aïllat (pp. 78-85): només l'èxit de la «primera edició» del cançoner (c. 1445) arrencà el poeta del seu aïllament per a dedicar-se a compromisos socials (cvii, cviii, cxxiia/b, cxxiv-cxxvi) i estimulà la demanda de nous originals, la qual generà una difusió per onades i dues «edicions» consecutives (i-cvii i i-cxxviii). És una hipòtesi que descansa sobre premisses igualment hipotètiques, i que contrasta amb la realitat històrica que dibuixen els estudis de Cabré 1997, Chiner 1997, Villalmanzo 1999, Rodríguez Risquete 2003 i Torró 2005. Si l'arquetip data de 1445 (o d'alguns anys més tard), això podria voler dir que l'obra de March ja era prou admirada per a constituir-se en cançoner monogràfic: fóra la fita que indicaria la consagració de March com a *autor* del cànon poètic. Ningú no pot excloure taxativament la possibilitat que l'autor hagués

intervingut d'una o altra manera en la confecció d'un cançoner que devia recollir gairebé les seves obres completes, però els estudis recents sobre els cercles poètics del segon terç del XV ens fan entendre que l'obra admirada d'un autor viu també podria haver estat objecte d'una edició canònica, compilada i ordenada en aquells mateixos ambients que en testimonien la més profunda influència i que, a la llarga, havien d'assegurar-ne el prestigi i la difusió.

És per això que aquestes qüestions tenen molt a veure amb el capítol quart del volum (pp. 91-144), que Beltran dedica a l'estudi dels cançoners *J* i *K* (Pagès: *A* i *I*). La composició material dels còdexs i la cronologia dels autors i obres que recullen l'indueixen a datar *J* entre 1459/1461 i la reordenació de *K* cap a 1461/1462. També suggereix que la compilació de *J* s'inicià cap a 1450, però es basa en dades procedents de la secció central del cançoner (ff. 61-160v), compartida amb el fragmentari *L*, i que potser no serveixen per a datar *J* sinó una part dels materials previs que hi conflueixen. D'acord amb una proposta de Jaume Auferil (1986), Beltran vincula *JK*—com també *L* i *N* (Pagès: *L* i *M*)—a un cercle de poetes barcelonins integrat pels notaris Antoni Vallmanya i Joan Fogassot, en estreta relació amb Joan Berenguer de Masdovelles, i probablement també amb la cort (pp. 109-111 i 173). El fet que en *J* hi hagi obres de Vallmanya explícitament datades (1457, 1458 i 1459) i que només es retrobin en *K*, on encara se n'hi afegeix una de nova, sembla un indicatiu inequívoc que vincula *JK* a aquest poeta. Amb tot, les dues seccions marquianes de *J*, encapçalades per la *Glòria d'amor* de Rocabertí i per la traducció de *Madame sans merci* d'Alain Chartier, i també la miscel·lània de poetes que clou el cançoner, suggereixen que *J* hagué de ser concebut arran de l'aportació decisiva de les corts de Joan d'Aragó (lloctinent a Catalunya des del 1454, rei des del 1458) i de Carles de Viana, i executat en la dècada dels seixanta. Com a testimoni del corpus marquian, Beltran interpreta el compilador de *J* (*A*) com un antòleg que féu la seva tria a partir d'un cançoner ordenat segons l'ordre canònic; però la comparació amb *L* mostra que el copista de *J* no antologà les obres de March, sinó que les copià a partir d'una antologia prèvia (compartida amb *L*, que la integrà *a posteriori*; cf. Rodríguez Risquete 2003: LXXXI-LXXXIV) i, a més a més, augmentada i contaminada (per ell o per altri) en el seu antígraf. Els cançoners *JL* testimonien, doncs, la difusió a Barcelona, en una data imprecisa (c. 1455?), d'una antologia marquiana ordenada segons la seqüència canònica, conservada fragmentàriament en *L* i lleugerament desfigurada en *J*.

FRANCESC J. GÓMEZ
Universitat Autònoma de Barcelona

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AUFERIL, J. (1986) «La Sort d'Antoni Vallmanya i el cercle literari de Valldonzella» dins *Studia in honorem prof. Martí de Riquer, I*, Barcelona, Quaderns Crema, pp. 37-77.
- CABRÉ, L. (1997) «Dos lectors antics del mestre Ausiàs March i un context» dins R. ALEMANY, ed., *Ausiàs March: textos i contextos*, Alacant / Barcelona, IIFV / PAM, pp. 59-71.
- CABRÉ, L. & J. TURRÓ (1995) «Perché alcun ordine gli habbia ad esser necessario: la poesia 1 d'Ausiàs March i la tradició petrarquista», *Cultura Neolatina* 55, pp. 117-136.
- CHINER, J. (1997) *Ausiàs March i la València del segle XV (1400-1459)*, València, Generalitat Valenciana – Consell Valencià de Cultura.
- DI GIROLAMO, C. (1999) «Il «Canzoniere» di Ausiàs March» dins ALEMANY, R., ed., *Ausiàs March i el món cultural del segle XV*, Alacant, Universitat d'Alacant / IIFV, pp. 45-58.
- PAGÈS, A. (1912-1914) *Les obres d'Auzias March*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2 vol. [Reproducció facsímil: València, Consell Valencià de Cultura / Generalitat Valenciana, 1991.]
- RAMÍREZ MOLAS, P. (1970) *La poesia d'Ausiàs March. Anàlisi textual, cronologia, elements filosòfics*, Basilea.
- RODRÍGUEZ RISQUETE, F. J. (2003) *Vida y obra de Pere Torroella*, tesi doctoral inèdita, Girona, Universitat de Girona, 2 vol.
- RYDER, A. (1992) *Alfonso el Magnánimo, rey de Aragón, Nápoles y Sicilia (1396-1458)*, València, Edicions Alfons el Magnànim / Institució Valenciana d'Estudis i Investigació / Generalitat Valenciana / Diputació de València.
- TORRÓ, J. 2005] «Ausiàs March, falconer d'Alfons el Magnànim» dins R. ALEMANY, J. L. MARTOS & J. M. MANZANARO, ed., *Actes del X Congrés Internacional de l'Associació Hispànica de Literatura Medieval*, Alacant, IIFV, pp. 1521-1538.
- VILLALMANZO, J. (1999) *Ausiàs March: colecció documental (Documenta Ausiàs March)*, València, Institució Alfons el Magnànim / Diputació de València.

Josep Daniel Climent, *Les Normes de Castelló. L'interés per la llengua dels valencians al segle XX*, Acadèmia Valenciana de la Llengua, València, 2007, 486 pp.

Definitivament, la celebració –durant l'any 2007– del 75è aniversari de les Normes de Castelló ha estat digna i, encara, admirable; sens dubte, extraordinària. Fins i tot ha superat amb escreix la commemoració del 50è aniversari, que va comptar amb el grandíols aplec del 25 d'abril de 1982 a la plaça de Bous del Castelló de les Normes, una convocatòria que, a més, bullia d'emoció amb el record encès de la mort de Sanchis Guarner. I bé, una de les aportacions valuoses al 75è aniversari ha estat la publicació de *Les Normes de Castelló. L'interés per la llengua dels valencians al segle XX*, del professor Josep D. Climent. Ara per ara, aquesta obra corona la trajectòria investigadora que, per cert, arrancava l'any 1982, el qual, doncs, admet de ser considerat el punt de partida de la línia de recerques –que inaugurava exactament l'estudi de Francesc Pérez i Moragón, *Les Normes de Castelló*– centrades en la reflexió a l'entorn de la codificació lingüística del País Valencià contemporani.

Amb el seu llibre, un volum de gruix considerable, que conté una informació documental densa, Climent ens presenta una recapitulació ordenada i ben enfocada dels punts de vista dominants entre els investigadors més prestigiosos que han tingut les Normes que van acordar-se a Castelló de la Plana, l'any 1932, alhora que hi fa aportacions noves, força interessants. Per començar, l'obra s'anota la prerrogativa de ser el tractat sobre les Normes més voluminós dels publicats fins al dia d'avui.

A banda dels components paratextuals del llibre (en primer lloc, el «Pròleg» de Josep Palomero, la «Introducció», la «Bibliografia» i l'«Índex de noms») el text s'estructura en tres parts bàsiques, la primera de les quals («Els precedents de les Normes de Castelló») es limita a situar, mitjançant una visió esquemàtica i breu, el procés històric que va precedir la gestació de les Normes. Ben mirat, la situació caòtica –l'antinormisme valencià crònic, que denunciava l'enyorat Sanchis Guarner– que clausurava l'acord castellanenc de 1932 descansava damunt unes arrels centenàries, les quals començaren a manifestar-se, com és sabut, en les *Regles d'esquivar vocables*, del segle XV i d'autoria debatuda. Afegim encara que aquest camp precís de la història cultural del País Valencià cau dins l'àmbit d'especialitat de l'autor, de la qual ens en va deixar bona mostra amb el seu treball *L'interés per la llengua dels valencians (segles XV-XIX)*, que va publicar-li el Consell Valencià de Cultura, l'any 2003.

La segona part («Les Normes de Castelló de 1932») ocupa una posició de centralitat dins el llibre, una centralitat no solament espacial (pp. 61-251) sinó sobretot conceptual. En efecte, tota la informació substancial sobre el tema que planteja l'obra està continguda en aquesta part central, la qual, doncs, per si sola bastaria per justificar la presència del llibre. Tot partint de fons documentals abundosos, l'autor analitza el

procés final de gestació de les Normes –que situa entre l’aparició de la revista *Taula de Lletres Valencianes* (1927) i el 21 de desembre de 1932–, la seua ratificació per part del valencianisme i la projecció social immediata que va assolir la flamant codificació lingüística valenciana. Així doncs, el decenni comprès entre 1927 i 1936 constitueix l’objecte central i prioritari d’interès d’aquest treball.

Finalment, la tercera i darrera part introdueix una mena de ruptura en la metodologia aplicada en les dues parts precedents de l’obra. En efecte, malgrat el títol que l’encapçala («La divulgació de les Normes de Castelló (1932-1938)»), les Normes com a tema predominant hi són substituïdes per sengles estudis sobre la producció gramatical primitiva que van generar els quatre tractadistes que, per cert, van ser els promotors capdavanters de la normativa fabriana al País Valencià, Carles Salvador en primer lloc, així com Josep Giner, Manuel Sanchis Guarner i Enric Valor.

A fi de comptes, considerada en conjunt l’obra del professor Climent és una investigació admirable sobre un dels episodis claus que van marcar el procés cultural viscut per la societat valenciana tot al llarg de la primera meitat del segle XX, això és, les Normes de Castelló, sens dubte una fita en el procés de reincorporació a la modernitat d’aquesta societat; ben mirat, una operació que era dissenyada, en termes més o menys explícits, mitjançant la proposta de sintonitzar la dinàmica sociocultural valenciana amb l’horitzó ampli i generós de la catalanitat. Així doncs, l’enfocament, la interpretació i la valoració que l’obra fa de les Normes combinen la lucidesa i la correcció argumentatives amb el domini d’un patró discursiu que manifesta una notòria eficàcia didàctica. En tot cas, l’agilitat amb què flueix el discurs expositiu es veu ací i allà alterada per l’excés de les citacions textuais, sovint prolixes, moltes de les quals han de semblar sobrereres sobretot als coneixedors de l’edició recent (*Les Normes de Castelló. Textos i contextos*, 2002) d’aquestes fonts documentals. Convé remarcar, a més que, tot al llarg del seu estudi, Climent s’hi mou amb un domini de la bibliografia sobre el tema i alhora amb un coneixement admirable de la premsa valencianista de la República. En aquest sentit, considere remarcables les dades que extrau de fonts com el *Diario de Valencia* (en concret, atorgue un interès elevat als textos exhumats ací de Josep Cervera Aviñó), *Lletres valencianes. Revista literària popular*, així com les actes del Centre de Cultura Valenciana. Hi mereix així mateix una atenció especial la informació corresponent a les gestions relacionades amb les Normes de Castelló que Nicolau Primitiu va dur a terme amb el pare Fullana, amb Bayarri i, en general, amb nombrosos socis de Lo Rat Penat. Per cert, la presència del tal Josep Cervera incita a indagar la possible relació d’aquest personatge amb el Manel Cervera que va formar part del grupet de signataris que Lo Rat Penat posteriorment ha maldat per ocultar. D’altra banda, les actes del Centre de Cultura Valenciana insinuen que la reunió tinguda a Castelló i que esdevingué la definitiva en l’acord dels criteris que regularien les Normes degué ser el

2 de desembre, una data, doncs, que coincideix amb la conjectura que deixava indicada al meu treball *Les Normes de Castelló. Textos i contextos*.

Adés he indicat que la part tercera del llibre trenca l'esquema general de l'obra. En aquest sentit les quatre monografies dels grans promotors de les Normes se'm representen com a una mena d'apèndixs, que bé podien haver estat estudis elaborats al marge del pla que guia la redacció del llibre. Una sensació semblant provoca la lectura de les pàgines dedicades a *La llengua valenciana*, de Lluís Revest, un espai potser desproporcionat (pp. 76-116) tot i que l'obra va esdevenir rotundament clau en la fase definitiva de l'acceptació de les Normes.

Fet i fet, *Les Normes de Castelló. L'interés per la llengua dels valencians al segle xx*, del professor Josep D. Climent, mereix de ser tinguda com una obra fonamental per entendre la qüestió de la normativització valenciana contemporània. Ja he avançat que passarà com a una peça estel·lar del programa commemoratiu del 75è aniversari de les Normes. Ara, precisament aquesta condició de producte jubilar fa l'efecte que imposa algunes servituds al llibre, com ara la precipitació amb què l'autor sembla haver-se sentit obligat a tancar l'edició. A unes tals pressions atribuesc, posem per cas, certes errades de picatge en la composició mecànica del text i la dispersió de criteris en la transcripció de documents, la barreja dins la bibliografia de referències bibliogràfiques absolutament tangencials respecte del tema central de l'obra i sobretot l'absència d'una mena de paratext que es manifesta imprescindible especialment en un estudi de la densitat informativa com el que analitzem. Vull dir que és previsible que el lector reste sorprès davant una fi sobtada de l'obra, precisament on potser esperava la compilació d'un seguit de conclusions o, pel cap baix, reflexions paratextuals a manera d'epíleg.

De tota manera, la colla de minúcies que acabe de ressenyar no són sinó petites ombres que es difuminen sota el fulgor que irradia un estudi que, sens dubte, es consolida com una aportació eminent a la bibliografia abundosa que circula sobre les Normes. Fet i fet, *Les Normes de Castelló. L'interés per la llengua dels valencians al segle xx* es confirma com una de les obres cabdals del 75è aniversari, una efemèride que, per cert, ha excel·lit per la diversitat, l'abundor i la qualitat d'iniciatives commemoratives adreçades a vindicar l'actualitat de les Normes, un objectiu que ha comptat amb el protagonisme especial de l'Institut d'Estudis Catalans i l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.

VICENT PITARCH
Institut d'Estudis Catalans

Joaquim Martí Mestre, *Els col·loquis valencians atribuïts a Carles Leon*. València 2008, Denes, 2008, 384 pàgines.

Els col·loquis, escrits generalment en vers arromançat, i alguns també en prosa, foren la manifestació literària més popular de la València dels segles XVIII i XIX. Com ja va assenyalar en repetides ocasions Ricard Blasco, tingueren un paper fonamental en la continuïtat literària del català de València durant aquells segles i, davant l'absència d'uns referents cultes, es convertiren en un bon "instrument de cohesió comunitària". Arrelats a la societat on van ser produïts, els col·loquis non solament són una font de gran valor per al coneixement de les relacions socials, els costums i els comportaments de l'època, sinó que ofereixen dades de primera mà en el coneixement dels esdeveniments històrics. A més, per la seua voluntat de reflectir la parla popular, són un recurs impagable en la tasca de copsar la llengua col·loquial del passat. Així mateix, des d'un punt de vista sociolingüístic, n'hi col·loquis, com els atribuïts a Carles Leon, que Joaquim Martí edita globalment per primera vegada, són de gran valor per a l'estudi de les actituds lingüístiques i de les tensions socials que provocava el canvi lingüístic entre les classes benestants valencianes.

Amb tots els col·loquis que li han estat atribuïts, en part editats i en part inèdits, Carles Leon esdevé un dels autors més importants d'aquest gènere literari, amb una producció comparable a la de col·loquiers de renom com Carles Ros, Joan Baptista Escorigüela o Manuel Civera. A pesar de l'èxit que assoliren al seu temps, aquests autors malhauradament són poc coneguts actualment pels estudiosos de la literatura i pel gran públic en general, en gran part a causa de la mancança d'edicions modernes que els posen a l'abast de tothom. Encara que aquest és el propòsit explícit de l'edició dels col·loquis atribuïts a Carles Leon, sens dubte ben adequat a les característiques de la "Col·lecció Bàsica" de l'Editorial Denes, l'estudi historicoliterari que la precedeix ultrapassa amb escreix aquests objectius.

El llibre, que no presenta cap introducció, s'articula en cinc parts: en la primera, sobre "El problema de l'autoria" (pp. 7-38), Joaquim Martí l'aborda directament; en la segona, "Els col·loquis" (pp. 39-166), en fa l'estudi historicoliterari; en la tercera, l'"Edició" (pp. 167-356), reproduïx els textos; en la quarta, "Glossari" (pp. 357-366) ens n'ofereix un ric repertori lèxic, d'uns 370 mots, i, finalment, en la cinquena, podem llegir una acurada i pertinent "Bibliografia" (pp. 367-376).

En analitzar la qüestió autorial, Martí Mestre adverteix que, en realitat, la majoria dels textos que han estat atribuïts a Carles Leon, o que ell mateix li atribueix, són anònims. L'únic col·loqui en què s'explicita el seu nom és el *Bando general* de 1797, que forma part de la sèrie de col·loquis publicats amb motiu de les festes per la

beatificació de Joan de Ribera (1796-1797), on l'autor es presenta com a comissionat pel gremi d'especiers per a fer-ne una narració. També el trobem en dos textos literaris bilingües publicats l'any 1802 amb motiu de la visita de la família reial a València: la loa *Divertida miscelánea en dance serio...* i la *Divertida miscelánea de dance serio...* La referència a Cento el Formal al *Bando general* ha estat invocada pels bibliògrafs per atribuir-li tots els col·loquis on intervien com a protagonistes Cento el Formal i Tito Bufalampolla, en les seues diverses sèries de 1784, 1789, 1797 i 1808. Com que en el col·loqui anònim *El so Cristòfol* (1789) s'esmenten, junt amb Pepo Canelles, Nelo i Quelo i els malfactors de la *Junta secreta*, els susdits Cento i Tito, els bibliògrafs han tendit a atribuir-li tots els col·loquis protagonitzats per aquests personatges. Ara bé, Joaquim Martí, després d'analitzar la llengua i el contingut de tot aquest conjunt de col·loquis i d'altres que se li podrien atribuir, fa veure que hi ha motius per a poder detectar-hi almenys dues mans: per una banda, la que hauria redactat els col·loquis de Cento i Tito de 1784, els de Nelo i Quelo, els de Pepo Canelles, la *Junta secreta*, i possiblement també el del *so Cristòfol*; per altra, la que hauria compost els quatre col·loquis de Cento el Formal i Tito Bufalampolla de 1789, que ben bé podria ser el mateix de la sèrie de 1797 sobre la beatificació de Joan de Ribera, on s'explicita l'autoria de Carles Leon. Amb tot, Martí creu que no es pot excloure absolutament que els dos grups siguen del mateix autor, ja que el tipus de llengua és ben semblant. Com tampoc no se'n pot excloure el plagi. Prou que ho va posar de manifest per aquella època el dominic Lluís Navarro (cf. J. Ribelles Comín, *Bibliografia de la lengua valenciana*, 1978: 233-236), en imitar, el 1823, les famoses deu *Conversacions* proconstitucionals entre Saro Perrengue i el doctor Cudol, de Manuel Civera (1820), amb tres noves *conversacions*, protagonitzades pels mateixos personatges, però ara de caràcter absolutista.

Comptat i debatut, heus ací la nòmina de les sèries textuais de col·loquis atribuïts a Carles Leon que proposa el professor Martí Mestre:

- 1) La de les festes pel naixement dels infants bessons Carles i Felip, néts de Carles III, i fills del príncep Carles (futur Carles IV) i la seua esposa Maria Lluïsa de Parma (1784);
- 2) La de Pepo Canelles, en contra de les modes afrancesades i dels seus seguidors (1784);
- 3) Els dos col·loquis sobre globus aerostàtics, de caràcter noticier, costumista i satíric (1784);
- 4) Els col·loquis de Nelo i Quelo contra els mals morals de la societat (1787);
- 5) La *Junta secreta* (1787), protagonitzat per membres dels grups marginals valencians i, doncs, relacionable amb les *jácaras* o amb la literatura picaresca castellana;

6) Els col·loquis de Cento el Formal i Tito Bufalampolla sobre la proclamació de Carles IV a València (1789);

7) El col·loqui d'*El so Cristòfol* (1789), que reprova el plagi dels personatges de Cento el Formal i Tito Bufalampolla en els col·loquis de la sèrie anterior (de 1789), sobre la proclamació de Carles IV;

8) Els col·loquis sobre les festes per la beatificació de Joan de Ribera (1796-97);

9) Els textos sobre la visita dels reis Carles IV i Maria Lluïsa a València (1802);

10) Els col·loquis sobre la guerra del Francès (1808, 1809, 1811, 1813), de caràcter antinapoleònic i antifrancès.

Els col·loquis atribuïts a Carles Leon reuneixen els temes i les característiques bàsiques d'aquest subgènere literari, plenament inserit en la tradició de la literatura satíricoburlesca popular del segle XVIII. Els esdeveniments recreats, tant si reporten festes, reials o religioses, com si tracten temes d'actualitat, com ara els globus aerostàtics, són tractats amb voluntat d'entreteniment i dosis d'humor. No cal dir que les relacions de festes motivades per celebracions com els naixements d'infants, els casaments i proclamacions reials, les canonitzacions, etc. perseguïen una clara finalitat propagandística: l'exaltació de la monarquia absoluta i de la jerarquia eclesiàstica. Dins d'aquesta línia se situen els col·loquis sobre la guerra del Francès, que contribuïren a estendre entre el poble valencià el patriotisme espanyol i el mite de Ferran VII, com a rei desitjat. Però en un sentit més ample, els col·loquis de Carles Leon busquen reforçar els valors morals imperants mitjançant la crítica de la moda, del consumisme, de l'ociositat, etc. i, ben sovint, solen reflectir les tensions entre el món urbà i el rural, associades a les innovacions afrancesades i als valors més castissos, respectivament. Ben mirat, el nostre col·loquier no s'hi manifestava alié als valors de la Il·lustració, ja que exalta el treball i la productivitat com a base del progrés i del desenvolupament econòmic i combat la ociositat. D'ací el seu valor com a font de primera mà per a la coneixença i comprensió dels canvis culturals i socioeconòmics de l'època.

Des de l'angle sociolingüístic, els col·loquis atribuïts a Carles Leon són remarcables perquè es fan ressò, de forma crítica, de l'incipient procés de substitució lingüística entre la nova i enriquida burgesia valenciana de comerciants i propietaris, de la segona meitat del segle XVIII. Els membres d'aquesta capa social, coneguts com a *petimetres*, no sols adoptaven modes estrangeritzants en el vestuari o en les relacions socials, sinó que començaven a fer servir el castellà com a signe de distinció social. Un castellà, això sí, "mesclat en dos mil matxades" o, com dirà més tard Eduard Escalante, farcit "d'espardenyades", tal com veïem il·lustrat en aquest fragment del *So Cristòfol*:

En molta marsialitat
 porten uns casaquinets
 de un pam de roba. Y, fent l'ànet,
 per les plases y carrers,
 per iglésies y tertúlies,
 van sempre: «*A los pies de usted,
 señorita, usted me mande.
 Sabe usted que... Ya se be...*» (...)
 Y encara veent que es chiulen,
 responen molt satisfets:
 «*Señor, que las damas visten...
 Señor, que gustan también...
 Señor, que el usar las modas...
 Señor, que es presiso que...*»
 Señor, vostés són uns betsos,
 si alegar volen tals drets.

Per a Carles Leon, aquesta promiscuïtat lingüística vulnerava la solidaritat que les classes populars valencianoparlants establien al voltant de la llengua materna, per a les quals el valencià era un element de cohesió grupal, un símbol aglutinador, que, com a membres d'una determinada comunitat lingüística, els permetia diferenciar-se dels forasters, que empraven el castellà. S'anticipava així a la crítica social als valencians *coents* que solem trobar en el teatre costumista valencià de la segona meitat del segle XIX, sobretot en els sainets d'Escalante.

La dimensió teatral dels col·loquis facilitava la seua difusió i acceptació populars, i això no únicament en les peces estructurades en forma de diàleg entre dos o més personatges, com la *Junta secreta* –per cert, en prosa i, sobretot, remarcable per pel nombre de personatges i per la seua disposició escènica–, sinó també en la majoria dels monòlegs.

Atés el públic ampli, en gran part analfabet, al qual anaven dirigits els col·loquis i d'acord amb l'extracció social que revelen els personatges que solien protagonitzar-los, aquests papers feien servir un llenguatge popular i col·loquial, de gran interès per a la història de la llengua i per a la dialectologia diacrònica, en el seu intent per copsar la llengua parlada del passat. La llengua de Carles Leon no s'escapa d'aquesta tònica. Així, hi apareixen nombroses locucions, refranys i mots col·loquials, com ara: *Déu sol donar faves a aquell que no té quixals*, *prendre canella* 'anar-se'n', *ser l'evangeli* 'ser la veritat', *menjar com un gamell*, *anar fet un gerineldo*, *creu negra* 'defunció', *fer lo micolau* 'fer o dir nicieses', *fer lo mixinot* 'fer-se el dissimulat o el distret', *parlar salat* 'parlar

malament, ofensivament', *cap de lleu!*, *cap sagrat!*, *sagrat!*, *fer tats* 'festejar', *groguets* 'diners', *catxiporro* 'diners', *ternos* 'paraulotes', *peixcadors de faldriquera* 'lladres', *aigua de corriola* 'de pou', *colar* i *embanastar* 'beure', *debla* 'mentida', *posar tapó* 'fer callar'. També mots de caràcter popular, alguns no recollits o no documentats en els nostres diccionaris històrics i etimològics, com són *abondó* 'en abundància', *betzo* 'ximple, babau', *andola* 'indret, contrada', *boconada* 'glopada', *bola* 'globus aerostàtic', *bollet* 'tipus de pa', *arredonir-se* 'alliberar-se de vanitats i preocupacions mundanals', *borina* 'enuig, irritació', *catxapera* 'cau de conills', *domprés* 'després', *escombrar* 'estossegar incompletament', *galapà* 'bastaix', *pastapà* 'forner', *pobil* 'fill únic', *roder* 'fugitiu, perseguit de la justícia', *sunyós* 'taciturn, seriós de cara', *tenda* 'taverna'.

Com a investigador rigorós i especialista en la literatura de col·loquis, Martí Mestre no ha estalviat esforços per a oferir-nos el millor text possible. Car, darrere de l'edició, parcialment modernitzada, de cada col·loqui, hi un tot un intens treball de recerca dels diferents testimonis manuscrits o publicats a fi d'oferir-nos en cada cas el text òptim, després d'adduir i comentar les variants dels diversos testimonis; i, darrere l'interrogant que pugua suscitar qualsevol mot, tot un exhaustiu aparat de notes, que ens en permet la comprensió i la contextualització del text afectat. En aquest procés de recerca, Martí Mestre ha pogut localitzar algunes edicions no citades en els catàlegs bibliogràfics, com una edició de l'any 1784 de la *Relació crítica de un pepo de l'horta*, i l'edició de 1787 de la *Junta secreta*, més antiga que les conegudes fins ara.

Aquesta edició s'insereix en un ambiciós projecte personal de recuperació de la literatura popularista valenciana de l'edat moderna i del segle XIX i de l'estudi de l'evolució interna de la llengua. Creiem, amb Martí, que es tracta d'uns textos que han estat segurament infravalorats fins fa poc, a pesar de l'enorme popularitat que assoliren al seu temps i de la seua funció històrica d'enllaç entre el teatre en català de l'edat mitjana i el de la Renaixença. Per a entendre la dimensió historicoliterària dels col·loquis, cal situar-los dins del gènere literari al qual pertanyen, la literatura satíricoburlesca popular, present també en les literatures d'altres països, i dins d'aquest àmbit no podem exigir-los més ambició estètica, ni fer-los responsables, en el nostre cas, de l'escassetat d'una producció literària de més volada a l'època. Per contra, ens ofereixen unes potencialitats historicoculturals i sociològiques quasi inèdites.

Encara que aquesta vegada Martí ha limitat l'estudi lingüístic a destacar els paral·lelismes i les discrepàncies fraseològiques entre els diversos col·loquis atribuïbles a Carles Leon en funció de la determinació de l'autoria, els comentaris suscitats i la informació del glossari són d'una gran utilitat per a la lexicografia històrica, ja que, a més de fer observar i de recollir els mots i les accepcions no presents en el DIEC, s'assayalen els mots no registrats al DCVB i aquells que avancen la documentació de l'Alcover-Moll.

Llibre dens i amb sòlid suport bibliogràfic, fruit d'un esperit analític que no deixa res al calaix o per a una millor ocasió, amb textos que ofereixen valuoses informacions sobre personatges, situacions i esdeveniments de l'època, presenta dos petits, o no tan petits, problemes per a l'investigador: l'absència d'un índex onomàstic i de matèries, que pogués facilitar a l'investigador la consulta d'una dada puntual, i la manca de remissions al text pertinent dels mots inventariats al glossari. En tot cas, *peccata minuta* dins una admirable recerca de primera mà, que contribueix notablement a situar Joaquim Mestre com un dels màxims experts en la literatura catalana popularista del País Valencià.

ANTONI FERRANDO
Universitat de València